

Kültür Mirası Turizmi Açısından Kaya Oygu Aya Nikola Manastırı (Kıyıköy, Kırklareli) ve Antropojenik Etkiler

The Rock-Cut Aya Nikola Manastory for cultural heritage tourism (Kıyıköy, Kırklareli) and anthropogenic impacts

Gülşen Erginal

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yenice Meslek Yüksekokulu, Ormancılık Bölümü

Öz: Türkiye’de, Gümüşler Manastırı (Gümüşler, Niğde), Gölören Kaya Kilisesi (Aşkale, Erzurum), Sümela Manastırı (Maçka, Trabzon) ve günümüzde de din görevlilerinin kullandığı Mor Barsavmo Manastırı (Midyat, Mardin) gibi gayrimüslim toplumların oluşturdukları kaya oygu manastır ve kiliselere ait çok sayıda örnek bulunur. Bu tur görkemli yapılardan birisi de Kırklareli’nin Vize ilçesinde, Kıyıköy kasabasında bulunan Aya Nikola Manastırı’dır. Manastır Kıyıköy’e yaklaşık 1 km mesafede, Pabuç Dere vadisinin güney yamacında 6. yüzyılda Bizans hükümdarı Jüstinyen tarafından yaptırılmıştır. Manastır’daki ayazma, papaz odaları ve mezarlar büyük tahribat görmüştür. Manastırın ön cephe duvarı bitki örtüsü ve karayosunları ile büyük ölçüde kaplanmıştır. Manastır’daki Aya Nikolaos heykeli günümüze ulaşmamıştır. Mezarlar kaçak kazılar nedeniyle tahrip olmuştur. Ana Nikola manastırı Türkiye’nin en önemli kültür miras değerlerinden birisidir. Manastırın turizme açılabilmesi için temizleme, onarım, duvarları bitki örtüsünden arındırma, havalandırma, ışıklandırma, koruma ve tanıtımına yönelik çalışmaların bir an önce tamamlanması gerekmektedir. Ayrıca manastır çevresinde bir otopark yapılması, mağara girişindeki bilgilendirme tabelasının yenilenmesi, ziyaretçiler için Pabuç Dere vadisinde konaklama ve restoran hizmetinin sağlanması gerekmektedir. Manastır, Pabuç Dere yatağındaki akarsu turizmi, Kıyıköy Belediye Plajı’ndaki kıyı turizmi ve bölgedeki diğer doğa turizmi faaliyetleri ile birlikte bütünlük turizm aktivitelerinin bir parçası olarak da değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kaya oygu manastır, Kültür miras değerleri, Kültür mirası turizmi, Kıyıköy, Kırklareli.

Abstract: Many examples of rock-cut churches and monasteries left by non-muslim societies exist in Turkey, such as the Monastery of Gümüşler (Gümüşler, Niğde), Gölören Rock Church (Aşkale, Erzurum), Sümela Monastery (Maçka, Trabzon) and the Mor Barsavmo Monastery (Midyat, Mardin) used today by religious officials. One of these magnificent structures is the Monastery of Aya Nikola, located in the town of Kıyıköy in Vize, Kırklareli. The monastery was built by the Byzantine Emperor Justinian in the 6th century on the southern slope of the Pabuç Dere valley, approximately 1 km from Kıyıköy. The monastery, priest rooms and graves in the monastery have suffered great destruction. The front wall of the monastery is covered to a large extent with vegetation and mosses. The Statue of Aya Nicholas in the monastery has not reached the present day. The graves were destroyed due to unauthorized excavations. The Aya Nikola monastery is one of Turkey's most important cultural heritage values. In order for the monastery to be opened for tourism, cleaning, repair, plant removal, ventilation, lighting, protection and promotion work must be completed as soon as possible. In addition, a parking lot should be built around the monastery, the indication plate at the entrance of the cave should be renovated, accommodation and restaurant services should be provided at Pabuç Dere valley for the visitors. The monastery can be considered as part of the combined tourism activities along with the river tourism along the Pabuç Dere Creek, coastal tourism on the Kıyıköy Municipality Beach and other nature tourism activities in the region..

Keywords: Rock-cut monastery, Cultural heritage values, Cultural heritage tourism, Kıyıköy, Kırklareli.

1. Giriş

Festivaller, sahne şovları, sergiler, halk oyunları gibi sanatsal faaliyetlere katılım eylemini tanımlayan kültür turizminde, gerek geçmişte var olmuş, gerekse günümüzde hala yaşayan uygarlıkların ve bunlara ait değerlerin tanınması, toplumların tarihi mekanları ve yaşam tarzlarının gözlemlenmesi amaçlanır (Aydın, 1990). Kültür olgusu ve turizm faaliyetlerinin içiçe olduğu bu karmaşık ilişki kültür turizmi nedir sorusuna somut bir tanım yapmayı zorlaştırmaktadır (Mousavi ve diğ., 2016). Birkaç tanımı burada kısaca vermek gerekirse; Smith (1992) kültürel turizmin sosyal sistemler ve kültürler arasında bir köprü olduğunu belirtmiştir. Emekli (2006) kültür turizmi ve sunduğu avantajlar konusunda şunu belirtmiştir; “Doğa koşullarına bağlı kalmadan turizmi tüm yıla yaymak, turizme bir dinamizm kazandırmak, ülke kültürünü yerli ve yabancılara tanıtmak, korumak, geçmişe ve geleceğe sahip çıkmak için kültürel turizmin geliştirilmesi önemli bir avantaj sağlamaktadır”. McIntosh ve Goeldner (1990)’e göre kültürel turizmde katılımcı bireyler tarihi ve miras konularına zaten aşinadır. Yani bu turizm eylemi bilinçli ve özel ilgi sahibi katılımcılara özgü gelişir. Günümüzde kültür turizmi oldukça hızlı gelişim gösterdiğinden küresel turizmin önemli bir bileşeni haline gelmiştir (Richards ve Wilson, 2006). Bunu, uluslararası turizm tüketim gelirlerinin % 39 gibi önemli bir bölümünü kültür turizmi gelirlerinin oluşturmasından anlamak mümkündür (UNWTO, 2012). Günümüzde kültürel tüketim, mirasın korunması ve kültür turizmi sektörüne yönelik araştırmalar en çok incelenen konular arasında yerini almıştır (Richards, 2018).

Kültür turizm, küresel ölçekte giderek yaygınlaşmasına ve ülkeler arasındaki anlaşmayı güçlendirmek için diğer turizm türlerinden çok daha etkili hale gelmesine karşın, Türkiye’de yeterli ilgi görmemektedir. Diğer bir deyişle, Türkiye’de kültür turizmi kaçırılmış bir fırsattır (Okumuş ve diğ., 2012). Halbuki, küreselleşme ve gelir dağılımlarındaki artışlarla birlikte turizm sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, dini, politik, sportif ve çevresel bileşenleriyle birlikte farklı boyutlarda değerlendirilmelidir (İstanbulu Dinçer ve diğ., 2015). Dünya Turizm Örgütü’nün 2030’lara doğru (Towards 2030) turizm raporunda belirtildiği üzere, dünya turizmi 2010-2030 yılları arasında yılda ortalama %3.3’lük büyüme sağlayacağına ve turizm hareketliliğine katılacak insan sayısı 2030’lara kadar 1.8 milyarı bulacağına göre (UNWTO, 2012), Türkiye’nin bu durumu bir fırsat olarak görmesi gerekmektedir. Türkiye’de kültür turizmine olan zayıf ilgi büyük ölçüde Türkiye’deki turizm algısının sahil ve plajlarla ilgili olmasından kaynaklanır. Turistlerin profili, seyahat tercihleri ve karar verme biçimleri gibi hususlarda ayrıntılı demografik bilgi eksikliğine karşın (Okumuş ve diğerleri, 2012), gelen turistlerin sadece % 6’sının kültür turizmi için Türkiye’yi seçtiği belirlenmiştir (Türsab, 2009, 2011).

Türkiye’de, Gümüşler Manastırı (Gümüşler, Niğde), Gölören Kaya Kilisesi (Aşkale, Erzurum), Sümela Manastırı (Maçka, Trabzon) ve günümüzde de din görevlilerinin kullandığı Mor Barsavmo Manastırı (Midyat, Mardin) gibi gayrimüslim toplumların oluşturdukları kaya oyuğu manastır ve kiliselere ait çok sayıda örnek bulunur. Bu tür görkemli yapılardan birisi de Kırklareli’nin Vize ilçesinde, Kıyıköy kasabasında bulunan Aya Nikola Manastırı’dır. Bu çalışmada, Aya Nikola Manastırı’nın kültür turizmi potansiyeli değerlendirilerek yapının günümüzde maruz kaldığı çevresel ve insan kaynaklı riskler tartışılmaktadır. Manastır’ın bulunduğu Kıyıköy Kırklareli ilinin bir sahil kasabasıdır. Marmara Bölgesi’nin Istranca Dağları alt bölgesinde bu dağlık alanın doğu-güneydoğuya doğru alçaldığı bir plato üzerine kurulmuştur (Kurter, 1964). Kıyıköy Meteoroloji İstasyonu verilerine göre Kıyıköy’de yıllık ortalama sıcaklık 12.3 ° C, en düşük sıcaklık ortalaması -0.3°C (Ocak) ve en yüksek sıcaklık 26.4 ° C’dir (Temmuz). Yıllık yağış miktarı 827,6 mm’dir.

2. Materyal ve Yöntem

Manastır henüz turizme kazandırılmadığından turist hareketliliği, profili ve sayısı konularında herhangi bir istatistik bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışma bulguları saha çalışmalarına dayalıdır. Aya

Nikola Manastırı'nda 2011 ve 2018 yıllarında olmak üzere iki farklı dönemde incelemeler yapılmıştır. Manastır'daki iç ve dış mekanlardaki insan kaynaklı deformasyonlar belirlenmiş, yapılan sanat tarihi araştırmaları incelenmiş, bu eserlerdeki çizim ve fotoğraflar saha bulguları ile karşılaştırılmıştır.

3. Bulgular

Kıyıköy'e yaklaşık 1 km uzaklıktaki Pabuç Dere vadisinin kayalık, güney yamacında yer alan Aya Nikola (Hagia Nichola) Manastırı, Aya Nikolaus'un adını taşıyan bir Bizans yapısıdır. 6. yüzyılda Bizans hükümdarı Justinian I tarafından yaptırılmıştır. 1992 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarına ilişkin yasa kapsamında tarihi bir anıt olarak listelenmiş ve koruma statüsü kazanmıştır. Saray Kapısı'ndan çıkarak Pabuç Dere nehri yatağına giden yamacın batı kısmından manastıra erişim mümkündür. Günümüzde tek katlı, prefabrik pansiyonların gelişmeye başladığı bu taban düzlüğü piknik ve çadır kamp alanı olarak yoğun şekilde kullanılırken, Pabuç Dere üzerinde platformlar üzerinde yüzer restoranlar konaklama yapanlara ve günübirlikçilere hizmet etmektedir. Bu alanda deniz bisikleti faaliyeti de yoğun şekilde gerçekleştirilmektedir. Manastırın aktif olarak kullanıldığı dönemlerde Pabuç Dere vadisinin çevresinde tarım arazisi ve üzüm bağları bulunduğu rapor edilmiştir (Karaçam, 1995).

Manastır'ın mimari yapısı, Dirimtekin (1963) tarafından ayrıntılı olarak incelenmiş, taslak kesiti ilk kez 1846'da Madam Adele Hommaire de Hell tarafından çizilmiştir. Manastır ile ilgili en detaylı yazılı ve görsel bilgi ise Eyice (1969)'de sunulmuştur. Eyice çalışmasında tekrar ölçü alarak kendi çizimini ortaya koymuştur. Aradan geçen yaklaşık 50 yılda manastırda bir çalışma yapılmamıştır.

Türkiye'deki diğer kaya oyu kilise ve manastırlar içinde (Gümüşler, Gölören, Sümela ve Mor Barsavmo) Aya Nikola Manastırı belki de en tahrip olanıdır. Manastırın kültürel mirasın kaybı olarak yıkımının en belirgin göstergesi, ön cephedeki görkemli mermer cephenin tamamen ortadan kalkmasıdır (Şekil 1a). Cumhuriyet öncesi dönemde kaya kesme manastırın önünde bir mimari yapı vardı. Bunun yanı sıra, 19. yüzyılda Rumlar tarafından kaya galerinin önünde ahşap bir giriş yapılmış, ancak bu bölüm daha sonra yıkılmıştır (Kırklareli Valiliği, 2000). Günümüzde ise manastırın duvarları yosunla kaplıdır ve günümüzde görsel olarak bozulmuştur (Şekil 1b,c). Ön cephede kolonlarda yıkılma ve materyal kaybı oldukça yüksektir.

Binaya giriş, ciddi şekilde hasar görmüş ve şu an yabancı otlar ile kaplı, ana kayaya oyulmuş iki ardışık kapıdan geçmektedir (kuzeyde). Kapı ayakları bir yönde büyük bir kaya şeklinde ve diğer yönde bir köşe sütunu şeklinde bırakılmıştır. Muhtemelen önündeki bir binaya ait olan bölümün tuğla ve harç kısımları, girişte korunmaktadır. Bodrum, kilise ve kutsal bahardan (hagiasma), üst kısım ise rahiplere ait odalardan oluşmaktadır. En fazla tahrip olan alanlardan birisi manastırın giriş (narthex/narteks) bölümü olup, bu alanda kültürel doku kazıma, yosunlaşma, kırma ve kazılar nedeniyle büyük oranda yok olmuştur. Eyice (1969)'da manastırın 1846 ve 1969 fotoğrafları 2018 yılı fotoğrafları ile karşılaştırıldığında hasarın boyutu anlaşılmaktadır (Şekil 1d-f).

Ayazma, girişin birkaç metre altındadır. Ayazmaya erişim, kuzey tarafındaki merdivenlerle sağlanır. Manastırın en önemli unsurlarından biri olan Aya Nikolaos'un heykeli ise kayıptır. Manastırın girişindeki mezarların tamamen tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde girişe yakın apsis bölümünde manastır duvarları ziyaretçiler tarafından büyük zarar görmüştür. Eyice'nin (1969) çiziminde apsis ve fresko kalıntıları resmedilmiş (Şekil 1g) olmakla birlikte, günümüzde mimari dokunun neredeyse tamamen silindiği ve yosunla kaplandığı görülmektedir (Şekil 1h,ı). Aynı durum Ayazma bölümü için de söz konusudur (Şekil 1i,j).

Şekil 1. Aya Nikola Manastırı'ndan görünümüler. 1900'lü yılların başında Cumhuriyet öncesinde manastırın görünümü (a; anonim). Bu fotoğraf manastır bekcisi tarafından girişte sergilenmektedir. Kaynağına erişilememiştir. Manastır cephesinin 2011 ve 2018 yıllarındaki görünümü (b,c). Manastır'ın narteks bölümü de zamanla büyük tahribata uğramıştır; Eyice (1969)'da (Laurens'in çizgisiyle) narteksin 1846 yılındaki (d), 1969'daki (e) görünümü. Aynı yerin 2018 yılındaki görünümünde yan duvarlardaki tahribat yanı sıra mezar yerleri de görülmektedir (f). Manastır'ın en önemli ve en çok tahrip olmuş yerlerinden birisi de Apsis'tir. Eyice 1969'da apsis ve freskoların görünümü (g) 2011 ve 2018 yıllarında büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (h,i). Benzer durum Ayazma'da da söz konusudur (i,j).

4. Sonuç

Ana Nikola Manastırı Türkiye'nin önemli kültür miras değerlerinden birisidir. Manastırın kültürel/inanç turizmi potansiyelini ortaya koymayı ve özellikle manastırdaki doğal ve insan eseri tahribata dikkat çekmeyi amaçlayan bu çalışmada aşağıdaki bulgulara erişilmiştir;

Manastırın turizme açılabilmesi için; temizleme, onarım, duvarları bitki örtüsünden arındırma, havalandırma, ışıklandırma, koruma ve tanıtımına yönelik çalışmaların bir an önce tamamlanması gerekmektedir. Yapı duvarları yosun, liken ve bitki köklerinden bir an önce (dokuya zarar vermeden) arındırılmalıdır. Manastırın girişinde oksitlenmeye uğradığı için tahrip olmuş Türkçe ve İngilizce bilgilendirme tabelası bulunmaktadır. Bu bilgilendirme tabelasının yenilenmesi, ayrıca manastır çevresinde bir otopark yapılması, ziyaretçiler için Pabuç Dere vadisinde konaklama ve restoran hizmetinin sağlanması gerekmektedir. Manastır, Pabuç Dere yatağındaki akarsu turizmi, Kıyıköy Belediye Plajı'ndaki kıyı turizmi

ve bölgedeki diğer doğa turizmi faaliyetleri ile birlikte bütünleşik turizm aktivitelerinin bir parçası olarak da değerlendirilebilir.

Referanslar

- Aydın, İ. (1990). *Açıklamalı Turizm Terimler Sözlüğü*.
- Dirimtekin, F. (1963). Vize (Bizyhe, Bizye), *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, 5: 15-25.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm, *Ege Coğrafya Dergisi*, 15: 51–59.
- Eyice, S. (1969). Türkiye Trakya'sında İncelemelerden Notlar: I Trakya'da Bizans Devrine Ait Eserler", *Belleten* 131: 325-358.
- İstanbulu Dinçer, F., Dinçer, M.Z., Yılmaz, S. (2015). The Economic Contribution of Turkish Tourism Entrepreneurship on the Development of Tourism Movements in Islamic Countries. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 195: 413-422.
- Karaçam, N. (1995). *Efsaneden Gerçeğe Kırklareli*. Belediye Yayını No 1, Kırklareli 1995.
- Kırklareli Valiliği. Kırklareli İl Yıllığı, 2000, Kırklareli.
- Kurter, A. (1964). Limanköy Platosu ve İğneada Neojen havzasının morfolojisi, *İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 8(14): 132- 148.
- McIntosh R., Goeldner C. (1990) *Tourism: Principles, Practices, Philosophies* (6th ed.), New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Mousavi, S.S., Doratli, N., Mousavi, S.N., Moradiahari, F. (2016). Defining Cultural Tourism. International Conference on Civil Architecture and Sustainable Development (CASD-2016) Dec. 1-2, 2016 London (UK).
- Okumus, F., Avcı, U., Kılıç, I., Walls, A. (2012). Cultural Tourism in Turkey: A Missed Opportunity. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 21: 638-658.
- Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36: 12-21.
- Richards, G., Wilson, J. (2006). Developing creativity in tourist experiences: A solution to serial reproduction of culture? *Tourism Management*, 27: 1209–1223.
- Smith, V. (1992): *Anfitriones e invitados. Antropología del Turismo*. Madrid: Endymion.
- Turkey's Tourism Strategy 2023. <http://www.kultur.gov.tr/Genel/Text/Eng/TST2023.Pdf>. Son erişim: 08.11.2018.
- Tursab. (2009). Changes in Foreign Visitors Profile. Retrieved from http://www.tursab.org.tr/dosya/931/3_931_490707.pdf
- Tursab. (2011). Statistics. Retrieved from <http://www.tursab.org.tr/en/statistics>.
- World Tourism Organization (UNWTO) (2012); *Tourism Highlights*, 2012 Edition, S. 2. <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284414666>. Son Erişim: 07.1.2018.